

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 811.161.2:371.3

Г. І. ДІДУК-СТУПРЯК

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У статті розглядаються сучасні методичні можливості нової галузі мовознавства – корпусної лінгвістики. Висвітлено методичний аспект застосування новітньої лінгвопрагматичної технології інтеракції різнотипових підходів до опанування текстів корпусної лінгвістики, загальнопедагогічні та специфічні принципи, форми, методи і прийоми вивчення мови та можливості використання корпусу текстів у процесі вивчення мов.

Ключові слова: лінгводидактичні можливості, інноваційна технологія, інтеракція різнотипових підходів (ТИРП), корпусна лінгвістика, корпус, український національний корпус.

Г. И. ДИДУК-СТУПРЯК

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ КОРПУСНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

В статье рассматриваются лингводидактические возможности новой отрасли языкознания – корпусной лингвистики. Высветлен методический аспект использования инновационной лингвопрагматической технологии «интеракция различных подходов» к использованию текстов-корпусов при изучении украинского языка как родного и как иностранного; указаны общедидактические и методические принципы, формы, методы, методики и приемы изучения языка, а также методические возможности использования текстов-корпусов при изучении украинского языка как чужого.

Ключевые слова: лингводидактические возможности, инновационная технология, ТИРП, корпусная лингвистика, текст-корпус, методические принципы, украинский национальный корпус.

G. I. DIDUK-STUPRYAK

POSSIBILITIES OF LINGUADIDAKTIK OF COMPOUND LINGUISTICS

The article deals with the linguadidaktik possibilities of compound linguistics usage in the process of implementation of the combination of multiple view study of the Ukrainian language technology. The article begins with a series of findings from the author's investigations in compound linguistics. The article depicts the didactic aspect of compound linguistics, general methods of studying languages and possibilities for implementing a series of texts in language study.

Key words: linguadidaktik possibilities, language technology different types of compound linguistics, a compound, a Ukrainian national compound and language study.

У наш час ми є свідками нової мовної політики, яку активно проводить секція гуманітарної, культурної та міжнародної освіти ЮНЕСКО. Ця мовна політика закликає до дбайливого і коректного ставлення до рідної й чужої мов. Процес вивчення чужих мов завжди

був складним і тривалим, а їх знання завжди було ознакою освіченості. Однак людина, яка прагне до спрощення, уже давно почала думати над удосконаленням процесів оволодіння чужими мовами. Це спричинило появу різноманітних форм, технологій, методик, методів, прийомів та підходів до вивчення української мови як рідної і як іноземної.

У своїх попередніх лінгводидактичних наукових розвідках автор розкривала інноваційні пошуки, досягнення та перспективи розвитку вітчизняної методики навчання мовам; вказувала на необхідність змінити традиційне опанування мовним матеріалом іншими видами, формами, методиками, запропонувала апробовану в Україні та за рубежем новітню методичну макротехнологію (ТІРП – технологія інтеракції різнотипових підходів до вивчення мови як рідної і як чужої – авт.), яка пов'язана зі зміною комунікативних потреб і запитів світової спільноти. Ні для кого вже не є дивним навчання з вибірковою аспектуалізацією, різними інтенсивними методами вивчення, що дають можливість засвоїти певний елемент, сегмент, рівень мовної системи з подальшим засвоєнням саме тієї сфери, яка необхідна учневі або ж студенту для практичної діяльності. Загальновідомо, що в останні десятиріччя стали з'являтися нові галузі мовознавства: психолінгвістика, соціолінгвістика, кібернетична лінгвістика, етнолінгвістика, нейролінгвістика, комунікативна, когнітивна, комп'ютерна лінгвістика, лінгвофілософія і досить молода парость – корпусна лінгвістика. Саме тому *метою нашого* наступного наукового повідомлення є висвітлення лінгводидактичних можливостей корпусної лінгвістики, розкриття її сутності та практичного використання у навчальному процесі із застосуванням інноваційної технології поєднання різноаспектних підходів до прагматичного користування текстами-корпусами. Сучасна лінгвоукраїністична дидактика все ще не оперує терміносполукою «*корпусна методика мови*», що передовсім зумовлено певною невпровадженістю наряду корпусної лінгвістики в традиційні дослідження української мови загалом. Існують окремі публікації з корпусної лінгвоукраїністики (Є. Карпіловської, О. Демської-Кульчицької, Л. Струганець, український сегмент у проекті TRACTOR тощо). І саме необхідністю впровадження інноваційної технології ТІРП до застосування корпусної лінгвістики у навчальному процесі обґрунтовується актуальність дослідження.

Сучасна лінгводидактична наука оперує низкою методик вивчення іноземних мов, що, безперечно стосується і для засвоєння української мови. Це, зокрема, такі уже відомі методики:

- *фундаментальна*: найдавніша і найтрадиційніша методика оволодіння чужою мовою;
- *класична*: в основі якої лежить розуміння мови як реального і повноцінного засобу спілкування, що мотивує планомірність розвитку в учня всіх видів мовленнєвої діяльності (усне і писемне мовлення, аудіювання тощо);
- *граматико-перекладна*: надзвичайно популярна і найпоширеніша методика в Україні радянського періоду; мета цієї методики – вивчення граматики, за допомогою якої читають і розуміють тексти чужими мовами ;
- *аудіолінгафонна*: виникла у 70-х роках минулого століття, передбачала заучування напам'ять граматичних і фразеологічних структур чужої мови через прослуховування магнітофонних записів і повторювання почутих спеціально підготовлених з навчальною метою діалогів;
- *Лінгвокультурологічна або країнознавча* передбачає впровадження у процес оволодіння чужою мовою компонентів соціального і культурного середовища, таким чином об'єднуючи оволодіння мовними рівнями (граматичним, лексичним) з екстралінгвістичними чинниками функціонування мови;
- *комунікативна*: скерована передовсім на одночасний розвиток чотирьох видів мовленнєвої діяльності та основних мовних навичок (усного і писемного мовлення, письма, аудіювання) в процесі живого спілкування;
- *оксфордська і кембриджська*: в основі яких лежить комунікативна методика, інтегрована з традиційними методами викладання іноземних мов, передбачає максимальне занурення у мовне середовище через мінімізацію рідномовного елемента в навчанні;
- *інтенсивна*: зорієнтована на формування мовленнєвої поведінки певного типу, що мотивує домінування діалогічного спілкування й тренінгів у процесі навчання.

Менше відомі й не такі поширені методики: 25-кадру, емоційно-смилова, І. Шехтера тощо [1, 22–23].

Кожна з цих методик, особливо традиційні, пройшла апробацію часом і жодна з них не виявилася абсолютною, тобто абсолютно результативною або абсолютно нерезультативною. Крім того, велике значення в досягненні результативності має такий аспект, як кореляція між очікуваним результатом і експлуатацією конкретної методики. Так, якщо необхідно набутти навичок формулювання кількох трафаретних фраз чужою мовою, то, очевидно, недоцільно застосовувати *фундаментальну* чи *граматико-перекладну* методику, натомість глибинне оволодіння мовою обмежить лише комунікативною методикою. Не беручи до уваги індивідуальні здібності конкретної людини до оволодіння чужими мовами.

Залишаючи поза увагою глибинне осмислення методик іноземних мов, зауважимо, що всі вони в різний спосіб повертаються до тексту довільної природної мови, що й забезпечує можливість, чи навіть необхідність, упровадження корпусних підходів у методику мови, зокрема й української.

Застосування комп'ютерних технологій під час збирання та організації лінгвального матеріалу для наступної роботи з ним дало поштовх до створення електронних текстових ресурсів, серед яких виокремився такий електронний текстовий об'єкт, як корпус. В останні десятиліття минулого сторіччя зусилля лінгвістів багатьох країн були скеровані на створення національних універсальних корпусів текстів з необхідними й достатніми кількісними та якісними параметрами для написання на основі таких корпусів словників і граматик національних мов, а також використання у лінгводидактичних студіях і на практиці. На сьогодні текстові корпусні ресурси вже існують у таких країнах, як Великобританія, Чехія, Хорватія, Росія, США а створення корпусу «в багатьох країнах вважають за обов'язок щодо рідної мови» [6, 5].

Тенденція побудови корпусів текстів природних мов у результаті привела до виникнення окремого напрямку корпусної лінгвістики, метою якого є розроблення теоретичних засад і практичних прийомів побудови, машинного опрацювання та експлуатації лінгвальних даних, оформлених як корпус текстів, використовуваних не лише в філологічних дисциплінах, методиці мови, а й у кібернетиці. Цей лінгвістичний напрям сьогодні активно розвивається фактично в усіх національних мовознавчих науках, і, як стверджує Л. Ричкова, чинники, що мотивують стрімку динаміку розвитку корпусної лінгвістики, очевидні – це впровадження до лінгвістичного вжитку спеціально приготовленого матеріалу, що «дозволяє не лише оптимізувати й об'єктивізувати лінгвістичні дослідження, але й по-новому окреслити багато традиційних лінгвістичних понять» [4].

Необхідність визначення поняття «текстовий корпус» уперше постала перед науковцями університету Брауна (США), де на початку 60-х рр. створено Браунівський корпус [8, 5].

Автори Браунівського корпусу У. Френсис і Г. Куцера за основу визначення взяли тлумачення лексеми *корпус* у словнику англійської мови, який пропонує одне зі значень: «сукупність висловлювань, або речень, яку є підстави вважати представницькою для певної мови або діалекту і можна використовувати для граматичного аналізу цієї мови або цього діалекту» [7, 78], і сформулювали власну дефініцію *корпусу* – «сукупність текстів, які є підстави вважати представницькими для певної мови, діалекту або іншої підмножини мов, призначених для лінгвістичного аналізу» [6].

Згодом це визначення зазнало певних змін, оскільки було сформульовано дещо інтуїтивно, без урахування всіх детермінативних корпусних ознак, а саме: електронна форма існування, стандартність подання, кодованість, репрезентативність, відібраність, обсяг, дослідна зорієнтованість, поліаплікабельність. Тобто тих ознак, без яких певне зібрання електронних текстів не маємо підстав кваліфікувати корпусом. На сьогодні поняття «текстовий корпус» послідовно інтерпретовано в корпусній лінгвістиці як машиночитане, стандартно організоване зібрання репрезентативних для певної мови, діалекту або іншої підмножини мови писемних або усних текстів, призначених для лінгвістичного аналізу й опису, відібраних і впорядкованих згідно з експліцитними екстра- та інтралінгвальними критеріями.

Загалом, лінгводидактичні можливості сучасних електронних текстових корпусів доволі різноаспектні. Найважливішим аспектом впровадження методичної технології інтеракції

різнотипових підходів у ході вивчення будь-якого мовного явища є те, що вона цілком виправдано і слушно може послуговуватися досягненнями корпусної лінгвістики як дидактичним, статичним ілюстраційним матеріалом.

У парадигмі корпусно базованих студій на сьогодні уже чітко виокремилися такі основні напрями: 1) власне лінгвістичні синхронні та діахронні дослідження; 2) статистичні дослідження і 3) методика мови.

Отже, методика мови розглядають як окремих, один із основних напрямів корпусної лінгвістики. Це зумовлено тим, що предметом корпусної лінгвістики і об'єктом усіх дидактик мови є текст. У корпусній лінгвістиці текст є основним і єдиним матеріалом її об'єкту – корпусу, а в методиці мови – основним дидактичним матеріалом.

Корпуси, застосовувані у методиках мови, повинні обов'язково відповідати критеріям:

- репрезентативності: полягає в здатності корпусу відображати всі властивості предметної галузі;
- автентичності: передбачає відбір реально створеного носієм(ями) мови писемного або усного тексту(ів), уривка(ів) тексту(ів) у процесі реальної комунікації;
- збалансованості: ставить вимогу введення до корпусу пропорційної кількості текстових ресурсів;
- машиночитаності: визначальна ознака сучасного електронного текстового корпусу природної мови;
- лінгвістичної анотованості: передбачає наявність кодування первинних корпусних даних та лінгвістичну анотацію, тобто подання до кожного слова корпусного тексту лексико-граматичної інформації у певному форматі.

Під *предметною галуззю* тут розуміємо рівень реалізації мовної системи, яка містить феномени, що підлягають лінгвістичному описові. Предметна галузь для корпусу може бути як завгодно великою або як завгодно малою, оскільки її детермінує обраний об'єкт аналізу. Так, якщо йдеться про авторський корпус і лінгвістичний опис, що стосується авторської мови, то предметною галуззю буде авторська мова, реалізована у творах досліджуваного автора. Але якщо завданням є побудова національного корпусу, то, відповідно, предметна галузь розширюється до загальнонародної мови.

Щодо *збалансованості*, то на практиці, де традиційно використовують різні методики відбору текстового матеріалу до корпусу, одним із доволі складних завдань є досягнення цієї вимоги. Щоби досягти збалансованості корпусу, Дж. Синклер пропонує мінімальні критерії для відбору текстів, які «повинні включати розрізнення між художньою літературою і нехудожньою літературою; книжкою, журналом або газетою; нормативним і ненормативним варіантом мови; з контролем віку, статі та походження авторів» [10].

Досягнення перелічених вище вимог забезпечить автентичність, політематичність, стилістично-жанрову диференційність корпусного дидактичного матеріалу. Крім іншого, за таких умов учитель, учні й студенти працюватимуть з реальним текстом, згенерованим у реальних комунікативних умовах у реальному мовному середовищі. Тобто йтиметься про оволодіння українським розмовним та літературним мовленням, французькою мовою Франції, німецькою – Німеччини, російською – Росії, а не про опанування, наприклад, українського варіанту російської мови. Важливо також, що дотримання критерію машиночитаності дозволяє працювати з корпусом у так званому дистанційному режимі. Незалежно від того, де перебуває користувач, через мережу Інтернет він має можливість потрапити на сайт корпусу, відповідно без проблем виконати домашнє або аудиторне завдання індивідуально-диференційованого, самостійного плану. Найважливішою специфікою використання етнокорпусів у методиці мови як рідної чи, особливо, як іноземної, є можливість швидкого різнорівневого пошуку лінгвальної інформації у корпусі через використання програмних ресурсів. У морфологічно анотованому загальномовному корпусі можливе екстрагування лінгвальної інформації про реальну (інколи нетипову з огляду на граматичні правила, викладені в підручниках) сполучуваність слів, зокрема дієслівне керування; уживання прийменників; граматичне оформлення усіх частин мови; специфіку побудови еліптичних речень залежно від стилю і жанру тощо.

Лінгводидактичні можливості використання інформації корпусної лінгвістики опираються на загальнопедагогічні й специфічні принципи: науковості, систематичності,

взаємодії теорії з практикою, наступності й перспективності, принципу тематичної відповідності, комунікативної цінності матеріалу, функціональності, інформаційності, новизни. Наприклад, опановуючи українську мову як іноземну, розглянемо методичні особливості матеріалів-корпусів у ході вивчення теми «Словосполучення», використовуючи технологію ТРП. Це дає нам змогу ознайомити учнів / студентів із способами граматичного зв'язку між словами, рідна мова яких має іншу граматичну систему. Тут важливими є як зразки побудови дієслівних, іменникових, прикметникових, числівникових і прислівникових словосполучень та візуальне їх сприйняття крізь призму тексту-корпусу, що допоможе вчителю / викладачеві розкрити їх застосування у різних стилях, жанрах і видах дискурсів мовлення носія. Скориставшись даними Національного корпусу української мови, можна знайти приклади з реальних текстів різних стилів і типів мовлення, згенерованих носіями української мови.

З оглянутих прикладів в Національному корпусі української мови можна зробити висновки, що дієслова сполучуються з іменниками – назвами істот і неістот, займенниками, дієсловами, прикметниками і прислівниками, тобто сполучуваність відповідає певним активним і пасивним моделям живого і літературного мовлення. Очевидно, що для носія мови така інформація не буде відкриттям, але для іноземця інколи доволі важко досягнути дистрибутивні можливості дієслова як в українській, так і в інших мовах.

Отже, використання інноваційної технології інтеракції різнотипових підходів для опанування матеріалами корпусної лінгвістики розкриває широкі можливості і перспективи для вивчення української мови як рідної і, особливо, як іноземної. Зрозуміло, що ми навели лише приклад-модель практичного застосування корпусних ресурсів у методиці мови, які можна значно розширити, залежно від характеристик конкретного корпусу та шуканої лінгвальної інформації.

Важливим є доведена лінгводидактична платформа використання текстів-корпусів у методиці мови як рідної та як іноземної, яка опирається на загальнодидактичні та специфічні методичні принципи, що, по-перше, дозволяє розширити можливості традиційних методик мови, по-друге, пропонує для навчання автентичний мовний матеріал, мінімалізуючи вплив рідної мови, і, по-третє, робить можливим дистанційний швидкий різнорівневий пошук лінгвальної інформації для оволодіння семантичними, граматичними та стилістичними параметрами мовлення носія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демська-Кульчицька О. Корпусні підходи в методиці мови // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2006. – Вип.1. – С. 22–27.
2. Карпіловська Є.А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики. – Донець: ТОВ «Юго-Восток», 2003. – 184 с. – С. 73.
3. Мустайоки А., Копотов М. К вопросу о статусе эквивалентов слова типа потому что, в зависимости от, к сожалению // Вопросы языкознания. – 2004. – №3. – С. 88–107.
4. Рычкова Л.В. Проблема састауных аб'екта у корпусах славянскімоу і лінгвістичных базах дадзеных // Мовознаўства. Літэратура. Культуралогія. Фалькларыстыка. ХНІ Міжнародны з'езд славыстаў. Доклады беларускай дзлегфц'іі. – Мінськ, 2003. – С. 184–195.
5. Струганець Л. В. Комп'ютерні технології в системі мовної освіти // Наукові записки ТНПУ. Серія: Педагогіка. – 2004. – № 5. – С. 100–116.
6. Френсис У. Н. Проблемы формирования и машинного представления большого корпуса текстов // Проблемы формирования и машинного представления большого корпуса текстов // Новое в лингвистике. – 1983. – Вып. XIV. – С. 334–352.
7. Francis W. TV., Kucera H. A Standard Corpus of Present-Day Edited American English (Brown corpus). – Providence, 1979.
8. Przepiorkowski A. Korpus IPI PAN: wersja wstepna. – Warszawa, 2004.
9. Random House Dictionary of the English Language / J.Stein – New-York, 1967.
10. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation. – Oxford, 1991.